Tvåhundraårig dagbok litterär sensation

JAMES BOSWELL är känd som författare till Englands och kanske världens mest berömda biografi — boken om 1700-talskritikern och poeten Samuel Johnson, som nu säkert skulle vara bortglömd om han inte genom Boswells bok fått evigt liv som konversatör, excentriker och i sin ängslan och ilska egendomligt fängslande människa. Biografin utkom första gången 1791, sju år efter Johnsons och fyra år före Boswells död; den har omtryckts i otaliga upplagor — ofta förkortade och bearbetade — och givit upphov till en hel kommenterande litteratur. Nu, år 1950, framträder Boswell än en gång som författare. Hans väldiga samling av manuskript har hittats — se redogörelsen på första sidan — och första delen av hans dagbok har nyss publicerats *(Boswell's London Journal, Heinemann*, pris 21 sh.). Här föreligger, skriver utgivaren, "det största och mest betydande fynd av engelska litterära manuskript som någonsin gjorts"; i det hela beräknas dagboken komma att omfatta ett femtital volymer och bli en enastående källa i fråga om engelskt samhällsliv för två hundra år sedan.

JAMES BOSWELL
Målning av sir Joshua Reynolds

Vem var Boswell? De yttre data är inte märkvärdiga. Han var son till en skotsk godsägare och jurist — hans första ord till Johnson, som hatade skottar, var: "Jag kommer från Skottland, men jag kan inte hjälpa det", varpå Johnson svarade: "Ja, det gäller om de flesta skottar." Då han vägrade att läsa juridik, fick han resa till London för att — förgäves — söka en officersfullmakt vid gardet, och sedan delade han sitt liv mellan umgänge med societet, intellektuella och skökor i London, resor på kontinenten och stilla vällevnad på familjegodset och i Edinburgh. Dagbokens första del behandlar den tid i London (november 1762—augusti 1763) då Boswell genom uppvaktningar hos högtställda bekanta förberedde en officersbana och först kom i beröring med kretsen kring Johnson; han var då 22 år.

Boswell var, heter det kort och bestämt i Nordisk Familjebok, "en ganska obetydlig person och därtill mycket fåfäng". Det är en återklang av Macaulays berömda essä från år 1856. Genom sin obetydlighet och sin härmed sammanhängande parasitnatur blev Boswell en lysande biograf, skriver Macaulay; han återgav vad han såg och hörde utan förmåga att förgylla och förfalska. "Att han var en narr och en tråkmåns, svag, fåfäng, framfusig, nyfiken, pratig var uppenbart för alla som kände honom. Att han inte kunde tänka redigt, att han saknade kvickhet, humor och stil framgår av vad han skrev. Och dock läses hans bok på andra sidan Mississippi och under Södra korset och kommer troligen att läsas så länge engelskan existerar, vare sig som ett levande eller ett dött språk." Men Macaulays uppfattning har kritiserats; de flesta Johnsonkännare beundrar också Boswell. En så lysande biografi kan inte skrivas av en nolla, säger man. Bevisar inte Boswell genom den sin iakttagelseförmåga, sitt sinne för humor, sin goda smak? Var inte Johnsons vänskap ett bevis på att Boswell var intelligent eller åtminstone trevlig? Kan man inte ur biografin utläsa takt, generositet, känsla för storhet, en ambition i det goda? Några har genom studiet av biografin blivit Boswellianer i stället för Johnsonianer. Det är Boswell som är den store mannen, det är han som givit oss den märklige Johnson — tavlan är målarens verk, inte modellens.

Nu kan den gamla striden börja igen. Dagböckerna formar sig till ett självporträtt, ett av de mest i detalj utformade som historien känner. Att diskutera Boswells karaktär kan bli ett sällskapsnöje, en ganska anständig flykt från verkligheten. Ty i fråga om uppriktighet i teckningen av handlingar och känslor är boken exceptionell. Rousseaus "Bekännelser" är inte en dagbok, och de är trots allt ett försvar för författaren. Likheterna med Pepys dagbok är stora, men hos Pepys, som är en än mindre komplicerad person, spelar det rena personskvallret större roll. Amiel: det är mera meditation än berättelse. Det är svårt att finna en motsvarighet till Boswells ohöljdhet, egocentricitet och allt omfattande nyfikenhet.

Den första frågan är varför Boswell med sina tendenser till lättja och slöhet kom att höra till det lilla fåtal som inte bara beslutar att skriva, utan också skriver en ordentlig dagbok. Själv kommer Boswell i den nu utkomna delen gång på gång in på den saken. Någon tanke på att publicera det skrivna eller delar därav hade han åtminstone till en början inte; dagboken skulle få läsas blott av en god vän i Skottland. Dess syfte var i första rummet uppfostrande; författaren skulle vänja sig vid koncentration och förbättra sin stil. "Vetskapen om att jag skall uppteckna mina handlingar kommer att göra mig ivrig att handla riktigt. Och den kommer, om jag gör något orätt, att förmå mig till beslut om bättring." Därjämte skall dagboken roa både för ögonblicket och i framtiden. "Ofta har vi mera nöje av att återkalla behagliga händelser i minnet än vi hade av händelserna själva."

Detta är snarast en naiv variant av den klassiska motiveringen för dagboksskrivning. Att Boswell på denna punkt följde de goda föresatser som han på andra områden ständigt bröt mot beror väl främst på att han var så belåten med sig själv och så road av sig själv. Den för existensen nödvändiga, hos många till ett minimum reducerade självtrivseln var hos Boswell en ständigt klar och värmande låga — inte en stor, orolig och aggressiv passion, men en stilla äktenskaplig lycka. Inte så att Boswell alltid var nöjd med sitt uppträdande, sitt utseende och sina handlingar; han hade till och med ansatser till självprövning och samvetskval, om också inte av mera avancerad art. Men själva jag- eller individualitetskänslan var alltid angenäm; börvan om "kraft och mod att betrakta sin kropp och sin själ utan avsmak" hade han inte behov av. Han var, såsom dagboken ofta visar, trots alla erkända dumheter och felsteg i grunden övertygad om att han var trevligare än alla andra, att det fanns "en blomning" hos honom som andra saknade, att hans "naturliga sinnelag" var nobelt. Han liknade de personer som ser sig i spegeln inte för att stoltsera över sin skönhet eller för att granska svagheter, utan av glädje över själva igenkännandet: "det är i alla fall jag." Detta är en förutsättning för dagbokens uppriktighet; den osårbare var inte rädd att blotta sig. Hos en mera problematisk person är en liknande uppriktighet knappast tänkbar — om den inte inbäddas i skryt eller teoretiserande försvar, som hos Rousseau eller Gide.

På ett mera ytligt plan saknade Boswell visst inte medvetenhet och förmåga av självkritik. Han kände med sig att han stundom uppträdde fjantigt och att han för att inhösta ett skratt var beredd att offra allt, "till och med sig själv"; ofta lovar han sig att prata mindre, att undvika en alltför familjär ton mot yngre och underordnade, att bli reserverad och allvarlig. Oåtkomlighet, hållning och värdighet är hans ideal — och enligt hans egen uppfattning kärnan i hans väsen. Då han under en tids sjukdom är tvungen att avstå från nöjen och god mat konstaterar han att den nödtvungna försakelsen uppammar gnidighet och att han alltför mycket börjar glädja sig över de pengar han sparar. Efter sexuella débaucher — särskilt om de kostat mycket pengar — har han allvarliga självförebråelser. Men ängslan tränger aldrig djupt. Det är underligt, skriver Boswell, "att jag under en gudstjänst gör upp planer för att få tag i kvinnor, trots de mest ärliga religiösa känslor". Dock, det beror på hans "varma hjärta och livliga fantasi", som förenar lidelse och fromhet.

Boswells främsta laster var, det har redan antytts, vid denna tid fåfänga, snålhet och liderlighet; på äldre dagar blev han också supig, kanske under inflytande av Johnson, som var en jämn och ihärdig konsument. Att göra intryck på andra, att vara lagom ödmjuk mot de finare och lagom nedlåtande eller oförskämd mot underställda hörde till sedereglerna. Trots ett underhåll från fadern på 200 pund om året prutade han gärna ned gatflickornas favörer från en shilling till sex pence; å andra sidan gav han någon gång en tiggare en slant och kände härvid mycken uppbyggelse. Hans förakt för de prostituerade — så starkt att det någon gång framkallade självförakt för att han sökte deras sällskap — tycks ha moraliskt motiverat hans sparsamhet mot dem.

En historia kan berättas som betecknande. Boswell ville gärna älska gratis, det var både billigare och finare. Han lyckades i fråga om en vacker aktris; vid närmandet förvärvade han sig självförtroende genom att känna sig som "en ung och eldig elegant, arvinge till en stor förmögenhet som under sin glada tid i London söker få ett förhållande med det utsökta föremål för uppvaktning som en skådespelerska är". Förbindelsen blir passionerad, särskilt från fru Louisas sida — en natt på ett värdshus i London hör till dagbokens glanspunkter — och kostar bara det nödvändiga i vin och logi; dock lånar Louisa vid ett tillfälle två pund utan att betala igen. Efter en tid blev Boswell sjuk (gonorré), och vid misstanken att Louisa medvetet smittat honom bryter han på en gång fräckt och värdigt. Under sjukdomen kommer han på att Louisa är skyldig de två punden och att de skulle vara bra till arvode åt läkaren; i ett likaledes fräckt och värdigt brev kräver han återbetalning och får igen pengarna. Boswell är hela tiden orolig för att han varit hämndlysten och elak, men tröstar sig med att "jag blott offrat vid rättvisans altare" och att "jag klarat affären med två pund mer till godo än jag beräknat".

Boswell är, såsom redan efter Johnsonbiografin ofta sagts, högst "mänsklig" i ordets ena, mera olustiga bemärkelse. Då han misslyckas inser han det fåfängliga i all strävan, då han lyckas förstår han att framgången kräver dygden — och hela hans sätt att funktionera ter sig lika rått och rationellt. Efter genomläsningen av dagbokens första del, som ger en vida klarare bild än de tidigare skrifterna, känner man sig benägen att i mycket instämma med Macaulay. Den sympati som påstås komma då man på djupet lär känna en människa inställer sig inte, tvärtom. Men dagboken är lika fullt ett mästerverk i öppenhet och åskådlighet; den lär oss mycket, inte bara om engelskt 1700-tal, utan också om människan under alla tider.

HERBERT TINGSTEN

Oppositionsgrupp i kommunistpartiet

En titoistisk oppositionsgrupp inom den svenska kommunismen har utgivit första numret av ett eget organ, "Gnistan". Vi har icke den stalinistiska rörelsens mäktiga fonder för propaganda, vilka pressas fram ur miljontals arbetare och bönder genom utsvettning, röveri och imperialistiska affärsmetoder — men vi vågar ändå försöka, sägs det i anmälan. "Arbetarklassens befrielse måste vara dess eget verk." I dag verkar socialismen vara död i Sverige, i dag matas den svenska arbetarrörelsen ideligen med högersocialismens uppkokta småborgerliga skåpmat eller stalinismens våldsteorier om tron på Stalins 180 ryska divisioner. Båda lika vanvettiga och förkastliga.

Den anonyma redaktionen spår palatsrevolution inom kommunistpartiet — till Set Perssons förmån — och tillbakagång för Norrbottenskommunismen, främst företrädd av partiledaren Hagberg. Även Lager sitter trångt.

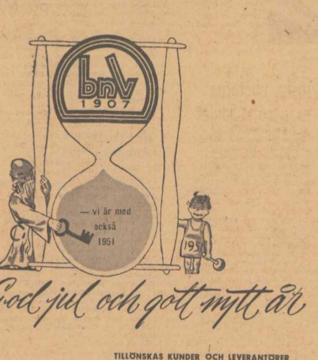

TILLÖNSKAS KUNDER OCH LEVERANTÖRER

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Frihamnsvägen Tel. 623652 - 624785

Carl Larsson och Ellen Key

Av fil. lic.
ULF WITTROCK

ALLA KÄNDE ALLA i 1880- och 1890-talens glada Stockholmssocietet. Sällskapslivet florerade med mottagningar och salonger, fester, föreningar och klubbar. Strindberg och Ellen Key blev sålunda bekanta just vid decennieskiftet. De dansade bl. a. tillsammans, och Strindberg förundrade sig över att en kvinnosakskvinna som hon kunde vara så "kvinnlig" och "mjuk". Han skall till och med ha diskuterat med Gustaf af Geijerstam om inte Ellen Key kunde bli en passande hustru för honom. Men 1907 slungade han ut den tre år förut skrivna "Svarta fanor" med dess nidbilder av Ellen Key och Geijerstam. Konstnären Carl Larsson hade likaså tillhört Strindbergs allra närmaste vänskapskrets. Men "Götiska rummen" och "Svarta fanor" blev honom för starka. Han opponerade sig. Hösten 1908 kom "En blå bok, avdelning III" ut, och där var det Carl Larssons tur att figurera.

Ellen Key och Carl Larsson hade naturligtvis funnit varandra före de Strindbergska skändningarna. I den exklusiva, uteslutande av författare och konstnärer sammansatta kretsen Utile Dulci, som stiftades 1897, möttes de i Stockholm om vintrarna. Före 1901 bodde Carl Larsson nämligen bara om somrarna på Sundborn i Dalarna. Här besökte honom dessutom Ellen Key, och i sin uppmärksammade propaganda för "skönhet åt alla" rekommenderade hon de Carl Larssonska hemanordningarna. Likaså anbefallde hon goda reproduktioner av målarvännens teckningar till hemmens utsmyckning. Carl Larsson skulle också komma att förära henne ett par original (vilka nu finns på Ellen Keys Strand vid Vättern) liksom hon förmedlade gåvor åt annat håll. I ett brev från april 1900, strax innan Ellen Key gav sig i väg på en längre utlandsresa, skriver Carl Larsson: "Och så kan Du gerna härmed få skriftligt på, att när Du vill så lämnar jag ut en tafla till 'Folkets Hus'." (Breven till Ellen Key finns på Kungliga biblioteket.)

Carl Larsson var en stor charmör, den tre år äldre Ellen Key var inte bildskön, vid 1900-talets begynnelse därtill ganska korpulent. Men hon tog honom med storm det oaktat. December 1902 skickar Carl Larsson några rader från Sundborn: "Ellen! Dom säjer att du förvrider hufvudet på allt Sveriges kvinnfolk — ack — ! — Du har nu alldeles förvridit hufvudet på mej också. Nu är jag riktigt kär i dig!" Följande år sände Ellen Key i maj ett lyckönskningsbrev till Carl Larsson på dennes femtiårsdag, och detta slog tydligen an, ty Carl Larssons tack lyder: "Ellen Key. Jess! Tocke bref! Ellen, jag kysser dej på mun! Ty du är tjusig! — Och så tänker jag åtlyda din och andras uppmaning att tjata mig kvar på jorden ett femtital år till. Men då måste ni sjelfva hålla er kvar! Wirsén me'! Din C. L."

Ellen Key stod kring sekelskiftet i debattens centrum. 1900 kom "Barnets århundrade", 1903—06 de tre digra banden "Livslinjer", vilka dryftade respektive kärleken och äktenskapet, religionen samt skönheten. Ellen Keys kärlekslära och starkt antikristna livstroförkunnelse vann otaliga proselyter, men stötte också på benhårt motstånd och absolut fördömelse. Hur var nu Carl Larssons inställning här? Han förenade sin varma sympati, ja, entusiasm för Ellen Keys storvulna personlighet med en bestämd kritik av väsentliga element i hennes radikalism. Carl Larsson hade en gång i tiden sökt finna lugn för sin "pinade stackars pojksjäl" hos de frikyrkliga "läsarna". Han hade självmant sökt sig in i en söndagsskola, men ungarna i gemen var bråkiga där, Carl Larsson tog seden dit han kom "och blev milt och sött-Jesusförmanad, därför att jag glidit ner under det stora bordet och nypit en flicka i benet". Han tyckte de blev äckliga, gick och fann sig mindre kristen än då han kom.

Men det vart aldrig så farligt med otron. Och när Carl Larsson fått hustru och barn inhysta i det nya hemmet i Sundborn vid 90-talets början kändes lyckan så gränslös att han måste gå i kyrkan för att tacka Gud. Gammal antagonism mot dopets sakrament kom dock länge Carl Larsson att ej vilja döpa sina ungar. Men också därutinnan bättrade han sig när det nya seklet ringts in. Han berättar själv hur han en söndag "efter gudstjänstens slut klampade in i sakristian och bad prosten komma och döpa mina sju barn". Så var han då helt inrangerad i kyrko-Sverige — och fick kalla prosten farbror.

Just från denna senare tid härrör följande brev från Carl Larsson till Ellen Key:

Sundborn. Nov. 1902.

Hur kan det komma sig, Ellen Key, att jag trots allt ovett i ditt bref känner mig så stolt, varm och lycklig åt det?

(Du är ju en "fråga mig om alltihop".)

Ack, du är en ljuflig älskansvärd kvinnovarelse, en liten okonsekvent en.

Det skall du ha igen för det du kallade mig ett barn!

Och det oförsynta påståendet att jag ej är någon filosof! Har man hört på maken. Jag skall fråga Vitalis (Norström) hvad du går för i den vägen. Och spetsen av din oförskämdhet är — apropos honom — att jag skulle fått mitt lyckoförakt af honom! Om jag hade skrifvit motsatsen hade ju Vitalis med precis samma skäl kunnat säga: detta har Larsson af Ellen Key!

Ack, hvad jag leker kurra gömma med Er, mina vänner! Derför att jag ej skrifvit er på näsan hvilken ovanligt djup och fasanstrist menniska jag är... Har du ej lagt märke till att alla sjelfmördare — i regel åtminstone — hafva i lefvande lifvet haft stadgat anseende att vara glada själar. Derför tror jag att de der prångla ut världasmärta tycka lifvet är f—n så lustigt.

Kära, ss. debattör duger jag ej, och derför vill jag ej gå på mer på det här viset, endast säga hvad jag sade i går afton för alla barnen — och Karin — när jag för dem läste upp ditt bref, att Ellen Key är en härlig menniska bara hon inte vore så förbaskadt ortodox i sin otro och missaktning af hvad en hel del andra menniskor ha nöje och nytta af. Stjernor och kyrka? Det smakar må du tro att få krypa in i den lilla hyggliga kyrkan sedan man hållit på att blifva galen ibland de ohyggliga stjernorna!

O, Du, Ellen Key, jag kysser och välsignar dig! Alla som tala uppriktigt ss. de känna och tro hafva rätt.

Din Carl Larsson

Filosofiprofessorn i Göteborg Vitalis Norström hade i början av 1902 givit ut en "studie över radikalismen" betitlad "Ellen Keys tredje rike". Den utgjorde en hårdhänt kritik särskilt av hennes lyckolära. Plikten var enligt Norström det element i människolivet som gjorde detta människovärdigt. Den var det första begreppet i etiken, medan glädjen, njutningen och lyckan kom i andra hand. Ellen Key har alltså hos Carl Larsson igenkänt fackfilosofens moralistiska satser och beskyllt vännen för att ha övertagit dem från denne. Men Carl Larsson hävdar som synes sitt tänkandes självständighet.

Lyckodiskussionen mellan Carl Larsson och Ellen Key fortsatte. Julen 1903 sände hon honom julnumret av det socialdemokratiska ungdomsförbundets organ Fram, där hon publicerade en betraktelse, "Lyckosökare". (Den ingick sen i andra delen av "Livslinjer".) Ellen Key började med att konstatera att det av pliktmoralens utpost på västkusten höjda varningsropet mot den "usla lyckoläran" väckt genljud. Men för henne stod plikten att leva för andra som "det iskalla och järnhårda, det hålögda och tomhänta begreppet". Det var lyckosökarna som utgjorde ett folks styrka och skönhet. Ungdomen fick inte vara blodsugen av altruism och drömfattig genom nyttighetsiver. Den fick inte vara präglad av den resignation som är ålderdomens seger men ungdomens skam. Intet var mera visst än att bara lyckosökaren lyckliggör. "Men bliven lyckosökare med de högsta krav på Er lycka" — tillropade Ellen Key de unga. Och det var enheten mellan den egna och allas lycka som gav den heliga, heta glöden, inskärpte hon. Lyckokravet måste vidgas utöver en själv.

Således var det ingalunda den absoluta självhävdelsen som Ellen Key predikade. Hon sökte en paradoxal försoning mellan individualismen och altruismen. Men den antikristna lyckoförkunnelsen är onekligen vad som först frapperar läsaren. Det är inte att undra på att Carl Larsson blev full av invändningar. Så här skriver han:

Sundborn den 2 Jan. 1904.

Kära Ellen Key!

Tack för Frams julnummer! Och ännu mera tackar jag dig för din skrifna rad ofvan din artikel om "Lyckosökare".

När jag, flämtande af protestbehof mot dina farliga lyckotheser, slutat dina tre spalter, måste jag ie ett beskedligt farbrorslöje, och sade mig sjelf:

"Denna kvinna, som med glädjestrålande ögon skulle kunna bestiga martyrens bål, som endast tänker ut sätten att göra alla andra lyckliga, hon skränar: ned med altruismen..."

Och der omkring stå de opröfvade öfvermagarna och de rika borgarfruarna och breda ut purpurmattor för dina fötter att gå på! Ack, jag ids ej bemöta dina åsigter. Så länge du, o kvinna, tror på detta, så tager du ingen reson...

Om du i morgon slängde dina n. v. lifslinier och slöt dig till kvinnorna, som hängde efter Nacarenen, så skulle det ej det minsta förvåna mig, derför att du mycket bra då skulle vara på den plats ditt hjerta anvisar dig.

Du talar om resignationen, och då menar du det att vilja lefva för andra och för det hela, ja, rent af offra sig... Jag börjar väl få ålderdomen inne och jag kämpar mot mina egna s. k. lyckokraf; det är, ta mej tusan, inte resignation det.

När den unge soldaten med blixtrande ögon går att gifva sitt lif för en stor idé (sitt fosterland eller ngt annat) kallar du det "resignation"? Lycka mej hit och lycka mej dit! Det är här endast frågan om att följa den gudomliga rösten i vårt inre som heter samvetet. Inte har jag följt den så "påtnoga" som Carl Laurin skulle uttrycka sig, men nog vet jag, att jag endast känt mig olycklig när jag icke följt den — eller icke följer — den, Ellen Key! Hur isande kall verkar ej artikeln på mig. Du är på galet spår. Och jag som dock vet att du menar så innerligt hederligt och godt!

Men hur tror du det skall verka på en omogen flabbig ungdom? Det går åt helvete. Nej, den katekes som för till himmelen, det är min mormors: "frukta Gud, ära konungen och veta hut!" Men du kommer till himmelen derför att du menar väl. Det är mera ovisst med din vän

C. L.

Det slog i sanning gnistor när Ellen Key och Carl Larsson kom i kontakt. Deras åsikter stod ej att förlika. Men värmen i vänskapen blev aldrig lidande härpå.

Svenskbyggda ryssträlaren fick motorfel.

Den i Halmstad byggda ryssträlaren kommer sannolikt att få gå till Lysekil för att få en maskinskada reparerad. Båten ligger för närvarande i Hälsingborgs hamn. Huruvida motorn är så pass intakt att båten kan gå för egen maskin är inte bekant. Den i Råå byggda trålaren har ryssarna emellertid haft större glädje av. På fredagen avgick den med rysk hamn som närmaste destinationsort. (DN, Hälsingborg.)

FÄRSKA direkt från U.S.A.

Old Gold ... ett av Amerikas ledande märken ... resultatet av närmare 200 års erfarenhet inom tobaksbranschen... fabriksfärska, direkt från U. S. A.... Old Gold... cigaretten för finsmakare.

Fråga efter Old Gold cigarretter

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.